

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 5

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Elektron nashr. 528 sahifa.

E'lon qilishga 2024-yil 30-mayda ruxsat etildi.

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMIB birinchi prorektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d. TDIU professori
Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori
Musyeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., TAQU katta o'qituvchisi
Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti
Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti
Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti
Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Uy-joy qurilishi madaniyati, uning o'ziga xos xususiyatlari va tamoyillari.....	10
Davletov Islambek Xalikovich, Zikrullayev Valixon G'aybullayev o'g'li	
Hududlar investitsiya muhitini oshirish muammolari.....	16
Akbarov Bekmurod Miryakubovich	
Qoraqalpog'iston Respublikasi ellikqal'a tumanida turizm klasterini joriy qilish mexanizmi.....	22
Norchayev Asatullo Norbo'tayevich	
Small Business and Private Entrepreneurship is the Priority Direction of Our Country's Economy.....	28
Tulagan Tukhtaraliev, G'aniev Muhammadjon Xalilovich	
Resurs soliqlarini soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish.....	31
Tursunova Zulayxo Abdujobir qizi	
O'zbekistonda muqobil energiya manbalaridan foydalanish elektrotexnika sanoati rivojlanishining istiqboli sifatida.....	34
Uraimjonov Azizbek Raxmonjon o'g'li	
Oliy ta'limning raqobatbardoshligini ta'minlashda ta'lim sifatining mohiyati va asosiy tamoyillari (O'zbekiston misolida).....	40
Egamov Sevinchbek Maxsud o'g'li	
Financial Mechanisms of Supporting Textile Products Export.....	46
Gaybullayeva Gulbaxor Maxmudovna, Yakubova Ugiloy Mamasoliyevna	
O'zbekiston Respublikasida hududlarni mutanosib barqaror rivojlantirish masalalari va yechimlari.....	49
Hojiyev Tal'at Toshpo'latovich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida ayollar biznesini shakllantirish yo'llari.....	54
Ibodullayeva Malohat Sirojiddin qizi	
Davlatning iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda qishloq xo'jaligini rivojlantirishning xorijiy tajribasi.....	57
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich	
Turizm sohasi rivojlanishining istiqbollari.....	61
Ergashev Rahmatulla Xidirovich, Jabborova Zuhra Abdig'ani qizi	
Jahonda kabel bozorini rivojlantirish xususiyatlari va tendensiyalari.....	68
Uralov Olimjon Mahammadjonovich	
Namangan viloyatida yoshlarning iqtisodiy faolligi ko'rsatkichlari dinamikasini tahlil qilish.....	72
Mirzatov Baxtiyor Toxirovich	
Turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlashdagi muammolar va ularning yechimlari borasida tavsiyalar.....	77
A. I. Raxmatov	
Трансформация внешнеторговых связей Республики Узбекистана.....	83
Ахмедова (Жабборова) Нилуфар Икболжон кизи	
Korxonalarda investitsiyalarni moliyalashtirish manbalari va usullarining tahlili.....	88
Kuziyeva Nargiza Ramazanovna, Xusanov Faxriddin Jamoliddin o'g'li	
Turizmning mohiyati xususida nazariy yondoshuvlar va ularning tahlili.....	94
R. I. Pardayev	
Katta hajmga ega bo'lgan maxsus qurtxonalarda boqilayotgan ipak qurtlariga harorat va namlikni ta'siri.....	101
Raxmanova Xurinisho Egamovna	
Mahalliy byudjet daromadlarini shakllantirishda mahalliy soliqlar va soliqdan tashqari tushumlarning ahamiyati.....	104
Rajjaboyeva Dildora Zakirovna	
Banklarda stress-test asosida ESG-risklarni baholash.....	110
Nilufar Sharipova	
Yashil iqtisodiyotni rivojlantirishda banklarda ekologik va ijtimoiy risklarni baholash va boshqarish tizimini joriy etishning ahamiyati.....	114
Karimov Shamsiddin Akram o'g'li	

Qimmatli qog'ozlarni qiymatini baholash usullari va modellari.....	122
Botirxo'ja Aziza Faxmuddin qizi	
Sanoat ishlab chiqarishda diversifikatsiyaning nazariy asoslari.....	127
Davronbek Sharibjonovich Raximov	
Mamlakatimizda innovatsiyalarni moliyalashtirishning amaldagi holati tahlili.....	133
Aminov Farrux Farxadovich	
Raqamli iqtisodiyotda moliyaviy hisobot tahlilini takomillashtirishning o'ziga xos xususiyatlari.....	138
G. J. Jumaye va	
Qurilish sohasida logistika tizimlariga zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlanganlarning amaliy jihatlari....	141
Mirsodiqov Abdulla Tursunaliyevich	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida inson kapitalini boshqarishdagi muammolar	146
Nematova Shaxlo Egamberdiyevna	
Aholi daromdlari va omonatlarini shakllantirishning nazariy asoslari.....	149
Xakimov Zohid Norbo'tayevich	
Tasvirlarga raqamli ishlov berish jarayonini intellektuallashtirish algoritmini yaratish.....	158
Zoirov O'lmas Erkin o'g'li	
Mintaqa iqtisodiyotida investitsiya faoliyatini moliyalashtirish samaradorligini baholash	164
Chilmatova Dilnoza Abdurahimovna	
Возможности внедрения и развития исламских банковских продуктов в рынок Узбекистана.....	168
Иноятова Камола Фуркатовна	
Davlat xizmatchisi faoliyatida ijtimoiy javobgarlikning o'rni	172
X. X. Ikramov	
Korporativ boshqaruv tizimida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlari	176
Abdug'aniyev Muhammadamin Abdug'affor o'g'li	
Hududiy kambag'allik chegaralarini aniqlashning ahamiyati (Qashqadaryo viloyati misolida).....	182
Hamdamov Shahzod Ilhom o'g'li, Alisher Yunusaliyevich Safarov	
Kichik biznesga mahalliy investitsiyalarni jalb qilish va ulardan samarali foydalanishda franshizaning roli	189
Rabimqulov Sherzod Murtozayevich	
Tijorat banklarida marketing strategiyalaridan foydalanishning ilmiy-nazariy asoslari.....	193
Maxamadjanov Akbar Maxamadaliyevich	
Davlat sherikchilik asosida maktab va maktabgacha ta'lim moliyashtirishligini o'ziga xos xususiyatligi.....	198
Boltaboev Murodbek Aybekovich	
Moliyaviy savodxonlikni rivojlantirish davr talabi	203
X. I. Boyev	
Banklarda chakana kreditlash turlari va ularni raqamli transformatsiya qilishning zarurligi.....	207
Axmedova Dilrabo Kurbondurdi qizi	
Rasmiy ish bilan bandlik – aholining munosib turmush darajasini ta'minlash demak.....	216
Farhod Bagibekovich Xalimbetov	
Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i uchun qo'llaniladigan soliq imtiyozlarining amaldagi holati va tahlili.....	220
Valiyeva Sayyora Xushbaqovna	
Автомобильная промышленности развитых стран: становление, развитие, пути совершенствования.....	227
Назарова Раъно Рустамовна, Абдухамидова Мафтуна Турсуналт кизи	
Влияние цифровизации на внешнеэкономическую деятельность	232
Шерматов Ирода Ойбековна, Тиллаев Хуршиджон Сулаймон ўғли	
ИИ в банковском бизнесе: ключ к конкурентной привлекательности	238
Фаттахова Муниса Абдухамитовна	
Tijorat banklari kapitalining iqtisodiy mazmuni va uning tarkibi	243
Ergashev Axmadjon Maxmudjon o'g'li	

Особенности банковского кредитования и факторы препятствующие финансово-кредитной поддержке субъектов сферы туристических услуг	248
Розоков Мухаммадазиз Мансурович	
Factoring Operations in Banks.....	253
Boykabilova Iroda, Davronova Dilnoza Damirovna	
Moliyaviy sektordagi aksiyadorlik jamiyatlarining korporativ strategiyasini shakllantirishda risklarni bartaraf etish.....	257
Jaxongirov Rustam Jaxongirovich, Xo'jamurodov Asqarjon Jalolovich	
O'zbekistonning jozibador investitsiya muhitini yaratishda huquqiy asoslarni yanada takomillashtirishning ilmiy va amaliy zaruriyati	264
Oybek Elmuratov	
Qurilish materiallarini ishlab chiqarish korxonalarning boshqarish tizimini takomillashtirish.....	268
Uzakova Umida Ruzievna	
Tashkent Economy – Locomotive of the Country's Economy	274
Akramova Aziza Abduvohidovna, Maqsudov Bunyod Abdusamadovich	
O'zbekiston Respublikasida ishbilarmonlik turizmining tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo'llari.....	278
Musayeva Shoirazimovna, Usmonova Dilfuza Ilhomovna	
Mintaqalar iqtisodiyotining barqaror o'sishini ta'minlashda investitsiyalardan samarali foydalanish mezonlari va ularni hisoblash usullari	284
Norqobilov Nusrat Norsaitovich	
Marketing strategiyasi: raqobatchilik sharoitida tadbirkorlik faoliyatini yuritishning rivojlantirilishi	288
Kutbitdinova Moxigul Inoyatovna, Matrizayeva Dilaram Yusubayevna	
Mahalliy budjetlar mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashning eng asosiy istiqbolli yo'nalishi	295
S. Y. Ismoilova	
Atrof-muhitga zararsiz, tabiiy tarkibli korroziya ingibitorlari turlarini tahlil qilish	300
Qurbonova Firuza Solexovna	
Oliy ta'lim muassasalarida xarajatlar smetalari ijrosi hisobini yuritish tartibi	306
AbdulAziz Norqo'chqorov Ziyadullayevich	
Tijorat banklarining investitsion faoliyati samaradorligi va uni rivojlantirish yo'llari	312
Olimova Nodira Xamrakulovna	
Baholangan majburiyatlar hisobini takomillashtirish	324
Ochilov Farxodjon Shavkatjon o'g'li	
Qurilish-pudrat tashkilotlarida auditorlik tekshiruvda faoliyat uzluksizligini baholash.....	331
Tulovov Erkinjon To'liqin o'g'li	
Основные направления развития инвестиционной деятельности предприятий.....	335
Махкамова Надира Саидмуратовна	
Milliy statistika axborot tizimlarining funksional jihatlari va o'ziga xos xususiyatlarining tahlili	340
Otajonova Gulhayo Maqsud qizi	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini boshqarish axborot tizimini modellashtirish	345
Xudoyorov Laziz Niyojovich, Ergashova Nargiza Boboxonovna	
Mamlakatimizda aksiz to'lanadigan tovarlarni soliqqa tortish usullari	351
Alimardonov Muxammadi Ibragimovich, Qarshiyev Daniyar Eshpulatovich	
Iqtisodiy rivojlanish sharoitida investitsiya loyihalarini jalb qilgan mablag'lar orqali moliyalashtirishning zarurligi.....	357
Amonova Dilafroz O'tkurovna	
To'lov tashkilotlarini tashkil etishda xatarlarni boshqarish	362
Axmedov Miraziz Alisherovich	
Korxonada inson kapitalini rivojlantirish tizimi va konsepsiyasini takomillashtirish imkoniyatlari	367
Hamrokulov M. O.	

Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida kichik sanoat zonalarini faoliyatining zarurligi va iqtisodiy-huquqiy maqomi.....	375
Shodmonqulov Kamoliddin Murodilloevich	
Bank tizimida marketing faoliyati orqali yangi innovatsion xizmatlarni joriy etishning zamonaviy holati.....	379
Raxmatov Temur Sotiboldiyevich	
Экономическая сущность инновационной деятельности в банковском секторе	388
Шадиева Дилдора Хамидовна	
Yengil sanoat taraqqiyotining xitoy tajribasi va undan o'zbekistonda foydalanish imkoniyatlari	392
Jumaniyazova Feruza Rajabovna	
Tut parvonasi zararkunandasining biologik tarqalishi va zararini oldini olish choralari.....	402
Oybek Toshmurovich Karimov	
Ijtimoiy adolat va ayollar huquqlari: kasbiy kamsitish	406
Iminova Nargizaxon Akramovna	
Ishsizlik nafaqalari tayinlash va xalqaro tajriba.....	412
Sholdarov Dilshod Azimiddin o'g'li	
Takroriy ekinlar urug'ini to'g'ridan-to'g'ri nol ishlov berish orqali ekadigan qurilmaga tushadigan yuklamaning nazariy tadqiqoti.....	418
Abdullayev Baxodirjon Valijon o'g'li	
Banklarida jinoiy faoliyatdan olingan daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish tizimining roli.....	422
Abdullayeva Dildora Qudratovna	
Biologik aktivlar hisobini moliyaviy hisobotning xalqaro standartari asosida tashkil etishning uslubiy jihatlari	425
Adxamov Samariddin	
Barqaror iqtisodiy o'sishga erishishda to'g'ridan to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ahamiyati.....	430
Asqarova Mavluda Turabovna, Otajonova Charosxon Polvonquli qizi	
Ilmiy-innovatsion iqtisodiyotda suv xo'jaligini rivojlantirish muammolari, yechimlar va natijalar: fundamental asosda.....	435
Babadjanov Abdirashid Musayevich	
Budjet tashkilotlarida buxgalteriya hisobini yuritishning milliy va xalqaro standartlari.....	441
Maxamadaliyeva Mahliyoqon Maxamadmurod qizi	
Tijorat banklari aktivlari va ularni samarali boshqarish nazariy asoslari.....	448
Masharipov Maxmud Bekturdiyevich	
Tijorat banklarning moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati	453
Rashidov Raximjon Iskandarovich, Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li	
Kichik sanoat zonalarini barpo etish va rivojlantirish omillari va hozirgi holatining tahlili	459
Samijonov Musobek G'ayratjon o'g'li	
Moliyaviy menejment tizimi samaradorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasidan foydalanish	466
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich	
O'zbekiston Respublikasi moliyaviy tizimida byudjetdan tashqari jamg'armalarning ahamiyati va o'rni.....	473
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Babanazarova Gulzar Ziuatdinovna, Ajibayeva Raiya Maxsudovna	
Aholi daromadlarini oshirishda asalarichilikning o'rni	479
Xudayarova Zuxra Yuldashevna	
Цифровые и традиционные методы сбора информации в маркетинговых исследованиях: сравнительный анализ.....	482
Бекназова Комилахон Миркамол кизи	
Tijorat banklari faoliyatida iqtisodiy risklar va ularni nazariy asoslari.....	490
Burxonov Asliddin Asqar o'g'li	
Biznes tuzilmalarini diversifikatsiya qilish modellari va usullari hamda innovatsion rivojlanish strategiyalarining qiyosiy tavsifi.....	497
Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna	

Тенденции развития пищевой промышленности Узбекистана.....	503
Назарова Раъно Рустамовна, Нигматуллаева Гульчехра Нуруллаевна	
Soliq-bojxona siyosatining dolzarb masalalari va ularni takomillashtirish yoʻnalishlari.....	509
Usmonov Kaxramonjon Akbaraliyevich	
Статистический анализ факторов, влияющих на бренд молока и молочных продуктов в Узбекистане	513
Холдарова Фариза Тухтабаевна	
Правовое регулирование рынка цифровых активов и криптовалют.....	519
Якубова Ш. Ш., Рашидов Рахимжон Искандарович	

TIJORAT BANKLARNING MOLIYAVIY FAOLIYATIDA YUZAGA KELADIGAN XAVF- XATAR VA UNING MOHIYATI

Rashidov Raximjon Iskandarovich

Qar MII dotsenti v.b.

Abduraxmonov Anvar Akbar o'g'li

QarMII, "Bank ishi va auditi" yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tijorat banklarining moliyaviy faoliyatida yuzaga keladigan xavf-xatar va uning mohiyati o'rganilgan. Bank faoliyatida yuzaga kelayotgan xavf-xatarlarning tasnifi, risk tushunchasiga xorijiy va mahalliy olimlarning nazariy qarashlari, bank faoliyatida risklar yuzaga kelishining asosiy sabablari, tijorat banklarida risk darajasining oshib ketish hollariga ta'sir ko'rsatuvchi omillar bo'yicha ilmiy-amaliy tadqiqot natijalari tasniflangan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, risk, xavf-xatar, bank faoliyati, tavakkalchilik, bank operatsiyalari, kredit riski.

Abstract: This article examines risk and its nature in the financial activities of commercial banks. Classification of risks arising in banking activities, theoretical views of foreign and domestic scientists on the concept of risk, the main causes of risks in banking activities, as well as the results of scientific and practical studies of factors influencing cases of excess risk. levels in commercial banks are classified.

Key words: commercial banks, risk, risk, banking activities, risk, banking operations, credit risk.

Аннотация: В данной статье рассматривается риск и его природа в финансовой деятельности коммерческих банков. Классификация рисков, возникающих в банковской деятельности, теоретические взгляды зарубежных и отечественных ученых на понятие риска, основные причины возникновения рисков в банковской деятельности, а также результаты научных и практических исследований факторов, влияющих на случаи избыточного риска. уровня в коммерческих банках классифицируются.

Ключевые слова: коммерческие банки, риск, риск, банковская деятельность, риск, банковские операции, кредитный риск.

KIRISH

Zamonaviy bank faoliyati turli xavf-xatarlar (risklar) bilan bevosita bog'liq bo'lib, ularni samarali bo'lishi banklarning eng muhim funksiyalaridan biri hisoblanadi. Risk har qanday bank operatsiyalarida turli ko'lamda bo'ladi va turli yo'llar bilan qoplanadi. Oldindan ma'lum moliyaviy natijaga erishishni kafolatlovchi riskdan xoli bo'lgan operatsiyalarni bozor iqtisodiyotida uchratish juda qiyin. Tijorat banklari uchun risklardan qochish emas balki, ularni bartaraf etish, minimallashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bank risklari tadqiqot obyekti sifatida muhim ahamiyat kasb etganligi sababli XVIII va XIX asrlardayoq iqtisodchilar tomonidan o'rganila boshlangan. Biroq, ularning mohiyati xususida yagona yondashuv mavjud emas. Ko'pchilik olimlar riskni yuzaga kelish sabablarini zarur ko'rishga olib keluvchi holatlar, omillarga bog'lashadi. I.V.Bernar va J.K.Kolli "Kredit riski bank riskining bir turi sifatida kredit qaytarilgunga qadar yuzaga kelishi mumkin bo'lgan ko'zda tutilmagan holatlar" deb talqin qilishgan ^[1]. Xalqaro Bazel qo'mitasi kapital etariligidini baholashda kredit riskini ta'riflab, "kontragent tomonidan majburiyatlarni bajarmaslik riski" sifatida qarashadi ^[2].

ADABIYOTLAR SHARHI

"Risk" atamasining kelib chiqishi italyancha "risico" ya'ni tajovuz; tom ma'noda qoyani, jarlikni aylanib o'tish ma'nosini anglatuvchi so'zga taqaladi. Moliya-kredit lug'atida bank riski "kredit muassasalari tomonidan amalga oshiriluvchi bank operatsiyalari xarakteridan kelib chiquvchi zarur ko'rish xavfi", ^[3] deb qaraladi. Rus iqtisodchisi V.Kuznesova fikricha risk kelajakdagi moliyaviy natijalarning noaniqliligini (mavhumligi) tavsiflaydi ^[4]. Yu.V.Mishalchenko va I.O.Krolli riskni bank tomonidan moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish natijasida o'z mablag'larining bir qismini yo'qotish, rejalashtirilgan daromadlarni olmaslik yoki qo'shimcha xarajatlarni qilish ehtimoli sifatida ta'riflaydi ^[5]. Yana bir rus iqtisodchisi V.T.Sevruck bank riskini bank faoliyati natijasining mavhumligi va omadsizlik natijasida zararga uchrash deb ataydi ^[6].

Mahalliy olimlardan Sh.Abdullaeva esa “Risk xato, ikkilanish, noaniqlik, mavhumlik va hokazolar deb ta’rif berish xalqaro amaliyotga mos kelmasligi va shu holatga yaqinlashgan holda “risk”, “bank riski”, “kredit riski” deb yuritilsa maqsadga muvofiq” degan xulosaga keladi [7]. Har bir faoliyatni amalga oshirishda ikkilanish yoki xavf-xatar bo’lishi mumkin.

Yuqoridagi ta’riflardan ko’rinib turibdiki, bank risklari mohiyatini mualliflar qandaydir mavhumlik, noaniqlik, ko’zda tutilmagan holatlardagi xatar, daromad olmaslik yoki ko’zlangan natijaga erishmasdan zarar ko’rish ehtimoli deb ta’riflangan. Mazkur ta’riflar qaysidir darajada bank risklari bilan bog’liq lekin uning xususiyatini tavsiflamaydi.

Bizning fikrimizcha, bank riski – bu avvalambor alohida faoliyat turi. Risk-bu mavhumlik emas, balki iqtisodiy subyektlarning noaniq sharoitda harakat qilishlaridir. Bank mijozlarga xizmat ko’rsatishda tovar ishlab chiqaruvchilar riski bilan bog’lanadi. Bank kapitali o’z tabiatiga ko’ra sanoat va savdo kapitalining bir qismi hisoblanadi, vaqtinchalik jalb etilgan qarz kapitalini o’zida ifoda etadi. Bank kapitalining qaytarilishi masalan, kreditlashda qarz oluvchi oborotiga mablag’larning o’tishi, keyinchalik undan bo’shab orqaga qaytishi jarayonida bank qarz oluvchi bilan birga risk qiladi. Ikkinchidan, o’ziga tegishli bo’lmagan mablag’ni vaqtinchalik boshqa subyektaga beradi.

METODOLOGIYA

Ta’kidlash lozimki, bank riski uning faoliyatidagi ma’lum vaziyatni tavsiflovchi, kutilayotgan natijani salbiy tomonga chetlashishini va faoliyat natijasining mavhumligini ko’rsatuvchi kategoriyadir. Bank riskining ikki muhim jihatini e’tiborga olish lozim: birinchidan, qaror qabul qilinuvchi vaziyatning mavhumligi; ikkinchidan, rejalashtirilgan natijaning salbiy tomondan o’zgarishi hisoblanadi. Shu bilan bog’liq holda quyidagi uch kategoriyaga e’tibor berish maqsadga muvofiq:

- **Xarajat:** bankning jalb qilingan mablag’lar uchun omonatchilarga va kreditorlarga to’lagan foizlari, xodimlarga ish haqi xarajatlari va boshqa operatsion xarajatlar. Bank xarajatlarini amalga oshirishda risk quyidagi shakllarda namoyon bo’lishi mumkin: bozor sharoiti o’zgarishi natijasida omonatlar bo’yicha foiz xarajatlarning oshishi, kredit resurslari tanqisligi oqibatida ularning xarid narxi oshishi, boshqa banklarda narxlarning oshishi tufayli bank xodimlari ish haqi xarajatlari oshishi va boshqalar.
- **Zarar:** kutilmagan vaziyatlar tufayli, joriy operatsiyalarda vaziyatning yaxshi o’rganilmaganligi hisobiga daromadlarning olinmasligi va rejalashtirilgandan yuqori xarajatlar qilinishi. Zarar ko’rish riski, avvalo mablag’larning noratsional joylashtirilishi, bozor imkoniyatlarini va xatarini to’g’ri baholamaslik natijasida yuzaga keladi.
- **Yo’qotishlar:** tijorat banklarida riskni umumiy holda ko’rsatuvchi ko’rsatkich – sof foydaning kutilmagan kamayib ketishi. Bu ko’rsatkich yuqoridagi kategoriyalarni qamrab oladi. Bundan kelib chiqadiki, bank strategiyasi va operatsiyalarining risklilik darajasini bankni yo’qotishga uchrash xavfi ko’rsatib beradi. Risk va yo’qotishlar o’zaro bog’liq sanaladi va riskni yo’qotishlar orqali miqdoriy jihatdan baholash mumkin. Risk odatda absolyut va nisbiy ko’rsatkichlarda baholanadi. Miqdoriy jihatdan risk ma’lum operatsiya natijasida bankning ko’rilishi mumkin bo’lgan yo’qotishlar summasini aks ettiradi. Biroq bu yo’qotishlarni har doim ham baholash imkoni bo’lmaydi. Agar yo’qotish ehtimolini bank faoliyatini tavsiflovchi biror ko’rsatkichga masalan, kredit portfeli, daromadlar yoki xarajatlar summasiga nisbati olinsa, riskning nisbiy ko’rsatkichi kelib chiqadi.

Tadqiqotlarimiz ko’rsatishicha, bank faoliyatida risklar yuzaga kelishining asosiy sabablari quyidagilardir:

- bozorni yaxshi o’rganmaslik;
- resurslarni jalb qilish va ularni joylashtirish sohasida ma’lumotlarning noto’g’riligi yoki etarli emasligi;
- kreditlanadigan loyiha, obyekt va mijozlar to’g’risida, ularning moliyaviy holati to’g’risidagi ma’lumotlarning noto’g’riligi yoki to’liq emasligi;
- tarmoqlar yoki sohalar faoliyatining o’ziga xos xususiyatlarining inobatga olinmaganligi;
- subyektlar yoki mijozlarning malakasi va saviyasi, mablag’lardan foydalanish bo’yicha bilim va maqsadlarining turli xilligi va boshqalar.

Tijorat banklarida risk darajasining oshib ketish hollarini quyidagi omillar bilan izohlash mumkin:

- muammolarni tasodifan, kutilmaganda yuzaga kelganda;
- oldingi tajribalarga mos kelmaydigan yangi vazifalar belgilanganda;
- bank rahbariyati moliyaviy zarar ko’rishni oldini oluvchi qaror qabul qilish imkoniyatiga ega bo’lmaganda;
- muayyan sharoitda qonunchilik bazasi yoki bank faoliyati maqbul qarorlarni qabul qilishga to’sqinlik qilishi va boshqalar.

TAHLIL VA NATIJALAR

Amaliyotda bank risklarini baholashda mijozlarning to'lovga layoqatsiz bo'lib qolish ehtimoli, ularning moliyaviy holatining keskin pasayishi, valyuta va qimmatli qog'ozlar kursining o'zgarishi, shuningdek, mablag'larning ma'lum qismini qaytarib olish ehtimoli va boshqalar inobatga olinadi.

Ayni paytda, bank risklarini nazorat qilish strategiyasini ishlab chiqish quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

- ma'lum bank operatsiyalarini amalga oshirishda konkret risklarni kamaytiruvchi yoki oshiruvchi omillarni aniqlash;
- aniqlangan omillarni riskka ta'sir etish kuchini tahlil etish;
- riskning aniq shaklini baholash;
- riskning optimal darajasini belgilash;
- riskning maqbul darajasiga mosligi jihatdan alohida operatsiyalarni tahlil etish;
- riskni pasaytirish chora-tadbirlarini ishlab chiqish.

Shuni aytish joizki, tijorat banklari faoliyati davomida turli joyda va o'zaro turli vaqtda yuzaga keluvchi ichki va tashqi risklar guruhiga duch keladi. Barcha risk shakllari o'zaro bog'liq holda bank faoliyatiga ta'sir o'tkazadi va bir risk shaklining o'zgarishi boshqalarining ham o'zgarishiga olib keladi. Bu muayyan bank riskini tahlil etish usulini tanlash va uni optimallashtirishda ko'pgina omillarni tahlil etish jarayonini qiyinlashtiradi. Bank risklari yuzaga kelish omillariga ko'ra asosan iqtisodiy va siyosiy turlarga bo'linadi. Siyosiy risklar siyosiy vaziyatning o'zgarishi bilan bog'liq bo'lib, bank faoliyatiga salbiy ta'sir etadi. Iqtisodiy risklar mamlakat iqtisodiyotida yoki bankning o'z faoliyatida noxush o'zgarishlar bilan bog'liq risklar sanaladi.

Bank faoliyatini butun bir kompleks sifatida va differensiyalangan tarzda turli operatsiyalar, bitimlar, uslubiyatlar, usullar, ish sxemalari, texnologiyalar tizimlari, tashkiliy tuzilmalar majmuasi sifatida ko'rib chiqishda ularning barchasiga atrof muhitning agressiv ta'siri, mos ravishda shakllanadigan va amalga oshadigan risklar mavjudligini taxmin qilish mumkin.

Bank menejmentida risklarning roli va ahamiyatini bir qator yo'nalishlar bo'yicha ko'rib chiqish mumkin.

Bank xodimi shtatini to'ldirish o'ziga xos riskli jarayon hisoblanib, hozirgi kun sharoitlarida tarkibiy jihatdan nisbatan barqaror va jamoaning joylashuvi bo'yicha faolligi yuqoridir. Bank xodimlarini tayyorlash, ularni o'qitish va malakasini oshirishga sarflanadigan xarajatlar doim ham o'zini to'liq oqlamaydi. Bu oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilar tarkibining, ko'pincha esa o'quv muassasalarining uslubiy va rahbar kadrlari etarli ma'lumotga ega emasligi; xorijiy dasturlarning mahalliy sharoitlarga to'liq moslashtirilmaganligi; ayrim fan va o'quv-uslubiy materiallarni sinovdan o'tkazmasdan, ko'p joylarda joriy qilishga harakat qilish va bunga berilib ketish bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Personal shtatini to'ldirish ko'pincha malakali kadrlar uchun raqobat kurashi sharoitlarida ro'y beradi va o'ziga xos riskiga ega. Bu esa, kadrlar yo'qotilishiga olib keladigan o'ziga og'dirib olish; mehnatga haq to'lash talablarining haddan tashqari kattaligi; xodim moslashuv va ish ko'nikmalari olganidan so'ng o'ziga ko'plab vazifalarni olmasdan turib xuddi shu siklni qaytaradigan, ko'proq pul to'lanadigan boshqa joyga o'tib ketishi; maxfiy axborotlarning ishdan bo'shab ketgan xodim tomonidan yangi ish joyiga "etkazilish" kabi xavf-xatarlarni yuzaga keltiradi. Bundan tashqari, kadrlar tanlash jarayonining o'zi bankning barcha ierarxik pog'onalarida etarli ma'lumotlarga, zaruriy maxsus bilimlarga ega bo'lmagan, biroq xarakteri va o'zining ahamiyatini oshirib ko'rsatish tufayli jamoada kuchi va ko'lami bo'yicha jiddiy nizolarga olib kelishi mumkin bo'lgan shaxslar paydo bo'lishi xavfidan xoli bo'lmaydi.

Bank faoliyatini axborot bilan ta'minlash quyidagi holatlarda xavf- xatar, qo'shimcha xarajatlar yoki yo'qotishlar bilan bog'liq bo'ladi:

- zarur axborotlarning to'liq jamlanmasligi va shu tufayli sifatsiz boshqaruv qarori qabul qilinishi;
- qabul qilinayotgan qaror sifati, bankning axborot-tahlil markazi quvvatini sezilarli darajada oshirishga qodir bo'lgan qo'shimcha va turli ma'lumotlar beradigan axborotlarning etishmasligi. Axborot etishmasligi hisobiga markazning faoliyat samaradorligi pasayadi, u to'la quvvat bilan ishlamaydi, axborot ortiqchaligida esa, uning ishlov berilmagan qismini yo'qolishi sodir bo'ladi va ularni to'plash uchun sarflangan xarajatlar o'zini oqlamagan hisoblanadi;
- tasodifiy axborotlar hajmi juda kattaligi, bu axborot kanallarini sezilarli darajada "to'ldirib yuboradi", zaruriy va turli ma'lumotlar beradigan axborotlar o'tishini qiyinlashtiradi, axborotni himoya qilishning tashkiliy va moliyaviy xarajatlarini oshiradi, axborot- tahlil markazi xodimlarining foydali tezkor vaqtini qisqartiradi;

- axborot to'plash va qayta ishlashning ko'pincha bozordagi real, ko'p omilli va dinamik vaziyatga umuman mos kelmaydigan rasmiy uslubiyotlariga berilib ketish;
- jiddiy qarorlarni qabul qilishda raqobatchilar tomonidan tayyorlangan (yoki buyurtma berilgan) va "ishga tushiriladigan" yolg'on xabarlarini aniqlay olmaslik va mos ravishda undan foydalanish;
- bankning professional faoliyatini sustligi sababli axborot bozoridan olingan ma'lumotlar bankning tashkiliy tuzilmalari, bank menejmenti nuqtai nazaridan ikkinchi darajali bo'lishi hisobiga turli muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Xususan, bank faoliyatini o'zgartirishga va takomillashtirishga undaydigan hukumat organlari, raqobatchilar, turli xo'jalik subyektlardan tarkib topadigan buyurtmachilarning istalgiga oldindan tayyorlik axborotning ikkinchi darajali bo'lishi hisobiga pasayishi mumkin.

Rejalashtirilgan va kutilayotgan natijalardan, ssenariylardan chetlashish ayniqsa, menejmentda bank operatsiyalarini o'tkazish va bank bitimlarini amalga oshirishda, ya'ni bank menejmentining moliyaviy sohalarida o'ta muammoli hisoblanadi. Bu erda risklar juda muhim ahamiyatga ega, chunki ular:

- operatsiyalarni amalga oshirish muddatini sezilarli darajada oshirishi;
- bank mahsulotlarining sifat tavsiflarini o'zgartirishi;
- qo'shimcha sa'y-harakatlar va xarajatlar talab qilishi (tashkiliy, texnik, moliyaviy);
- operatsiyalarning boshlang'ich bosqichlarda (mijozlarning depozitlar va omonatlarini joylashtirish, hisob raqami ochish, qimmatli qog'ozlarni xarid qilish, kreditlar olishdan voz kechishi), monitoringi davomida (omonatni muddatidan oldin qaytib olish, hisob raqamini yopish, kreditni qaytarish) yoki hayotiylik davrining yakuniy bosqichlarida (masalan, kreditni o'z vaqtida yoki to'liq qaytarmaslik) barbod bo'lishiga olib kelishi mumkin. Biroq bunda risklar yoki imkoniyatlar shakllanishi muayyan vaziyatga bog'liq bo'ladi. Masalan, bozorda moliyaviy resurslar keragidan ortiqcha bo'lishi, ularning qiymat tavsifi pasayishiga omonatni muddatidan oldin qaytib olish yoki hisob raqamini yopishga olib keladi, bu esa resurslarni jalb qilish to'lovlari bo'yicha bank xarajatlarini tejab qolishga imkon beradi, kreditni muddatidan oldin qaytarish esa kutilmagan passivlarni joylashtirish bo'yicha qo'shimcha xarajatlar zarurati tufayli yo'qotishlar va foiz stavkalarining pasayib ketish riskiga duch keladi. Moliyaviy resurslar taqchilligi va ularning qiymatini o'sishi risk va imkoniyatlar pozitsiyasini muqobil yo'nalishda o'zgartiradi.

Bevosita va bilvosita atrof-muhit omillarining ta'siri ta'sischi sifatida bankning xo'jalik faoliyatini ta'minlash davomida ijobiy yoki salbiy rol o'ynashi mumkin. Bu sohada bank xodimlarining ma'lum darajadagi professional malakaga ega bo'lmashligi axborotlarning muhimligi va ahamiyatini noto'g'ri hisobga olish, bank ishini qiyinlashtirish, xarajatlirish qilish, eng yomon holatda esa bank faoliyatini to'xtatib qo'yishga olib kelishi mumkin.

Masalan, kommunal xizmatlar sohasida tabiiy monopoliya darajasining ancha yuqoriligi ularning xodimlarini iste'molchilarni o'z amriga bo'ysundiradigan xo'jayinlarga aylantiradi. Oqibatda barcha yo'nalishlarda muammoli muqobil variantlar, yoki majburan qabul qildiriladigan qo'shimcha xizmatlar paketi, kuzatuv va h.k.ga rozi bo'lish zarurati tufayli bankning hayot faoliyatini ta'minlash uchun xarajatlarning o'sishi, yoki "kutilmaganda", ayniqsa, eng asosiy fursatlarda (qishki mavsum, muhim hamkorlar bilan muloqotlar jarayoni va b.) faoliyatida uzilishlar, to'xtab qolishlar paydo bo'lishi mumkin.

Yuqorida keltirilgan vaziyatlar risklarning ular keltiradigan xavf- xatar va yo'qotishlar nuqtai nazaridan jiddiy ahamiyatga ega ekanligini yaqqol namoyish etadi. Bundan risklarning bank faoliyatidagi roli va ahamiyatini kengaytiradigan bir qator xulosalar kelib chiqadi.

Tadqiqotlarimiz ko'rsatadiki, risklarni nazorat qilishda katta rol o'ynaydigan bank xizmatlari, bankning uslubiy, tashkiliy, texnik va moliyaviy faoliyatining ayrim maxsus yo'nalishlarini turli-tumanligi va yuqori darajadagi intensivligi bank faoliyatida yuzaga keladigan risklar bilan uzviy bog'liqdir. Bu quyidagilarda namoyon bo'ladi:

- axborot ta'minoti sifatida axborot oqimlarini yaratish, qo'llab- quvvatlash, axborotni aniqlashtirish, tanlash, guruhlash, tahlil qilish, tayyorlash va h.k.;
- axborotni himoya qilish (maxfiylashtirilgan aloqa tizimi, bank sirlarini saqlash, bankning xafsizlik xizmati va uning xodimlar bilan ishlashi, axborot chiqib ketishi ustidan nazorat, bankning etakchi xodimlari haqidagi axborotning yopiqligi va h.k.);
- risklarni nazorat qilishning axborot ta'minotini himoyalash (mijozni bank bilan aloqa xavfsizligini ta'minlash uchun uning faoliyatini dastlabki baholash, bank monitoringi natijasida aniqlangan maxsus axborot manbalari, kredit layokatini baholash sxemalari, uslubiyatlari va h.k.);

- bank mahsulotlarining sifatini ta'minlash va mustahkamlash, uchinchi shaxslarni (kafillar, sug'urtachilar, notariat, sud ijrochilari va h.k.) risklarni nazorat qilishga operativ ravishda jalb qilish imkonini beradigan bank bitimlari va operatsiyalarini hujjatlashtirish;
- bank faoliyatining huquqiy infratuzilma elementlari haqida zarur ma'lumotlar bazasini yaratilishi, zarur holatlarda undan foydalanish, bank faoliyatini huquqiy himoyalash va qo'llab-quvvatlash, bu ma'lumotlarning o'z vaqtida yangilanishini ta'minlash, muammoli vaziyatlarda yuridik maslahatlar va yordam berish mexanizmlarining mavjudligi;
- binolar, inshootlar, qimmatbaho buyumlarni saqlash, shuningdek, bank faoliyati haqidagi muhim ma'lumotlar oshkor qilinishining oldini olish, bunda, bank faoliyati to'g'risidagi muhim axborotlardan xabardor bo'lgan bank xodimlari va ularning oila a'zolarini himoya qilish.

Bank faoliyatining risklarni nazorat qilish bilan bog'liq bo'lgan o'ziga xos yo'nalishlarini uning barqarorligini ta'minlash uchun ishlab chiqish, amalga oshirish va nazorat qilish, shu maqsadda, bankning tashkiliy tuzilmasiga o'zgartirishlar kiritish muhim ahamiyatga ega. Fikrimizcha, ushbu masalalarni ikki yo'l orqali hal qilish mumkin:

Bank bo'limlari va qo'mitalari (depozit, hisob-kitob, kredit, qimmatli qog'ozlar va h.k.), shuningdek, bankning ichki tashkiliy ishlariga xizmat ko'rsatuvchi bo'limlar (kadrlar, yuridik, ma'muriy-xo'jalik bo'limlari va h.k.) yo'riqnomalariga risklarni nazorat qilish funksiyalari kiritiladi.

Risklarning turli elementlar kompleksini nazorat qilishga ixtisoslashgan bank bo'linmalari va ko'mitalari tashkil etiladi. Bank tashkiliy tuzilmasida shakllantirilgan risklarni nazorat qilish boshqarmasining maqomi, funksiyalari va o'рни nazariy (bank menejmenti turli maktablarida) va amaliy jihatdan aniqlashtirilib, ajratib berilishi zarur.

Xususan, bank tashkiliy tuzilmasida risklarni nazorat qilish faoliyatini rivojlantirish uchun unga nazorat bo'limi, mijozlarning kredit layoqatini o'rganish va iqtisodiy tahlil qilish bo'limi, kreditlarni tahlil qilish bo'limi, muammoli kreditlar bo'limi, depozitlarni sug'urtalash bo'limi, nazorat va audit bo'limi, bank nazorat organlari talablarining bajarilishi ustidan nazorat guruhi va boshqa shu kabi elementlarni kiritish, ularning amaldagi faoliyatini takomillashtirish maqsadga muvofiq.

Dunyoning turli mamlakatlarida samarali faoliyat yuritayotgan zamonaviy banklar tashkiliy tuzilmalarida etarli darajada keng qo'llanilayotgan risklarni nazorat qilish bo'yicha alohida bo'linmalar bugungi kunda mamlakatimiz bank amaliyotini ilg'or xorij tajribalari asosida rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega. Ayni paytda, mamlakatimiz tijorat banklarida risk turlari bo'yicha chuqur ixtisoslashgan bo'linmalar tashkil etish zarur. Xususan, kredit riskini nazorat qilish va kuzatib borishni kredit risklari bo'yicha ixtisoslashgan qo'mita tomonidan amalga oshirish, foiz va valyuta risklarini passivlarga qarshi kreditlarni nazorat qilish bo'yicha qo'mita tomonidan tartibga solish maqsadga muvofiq. Likvidlik riskini nazorat qilish esa, odatda bankning kassa yoki depozit bo'linining funksional majburiyatlari tarkibiga kiritiladi. Shuni ham e'tiborga olish kerakki, amaliyot va nazariya doimo bir-birini to'ldirib boradi, ularni yanada takomillashuviga sabab bo'ladi. Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoiti kredit tashkilotlari risklarini nazorat qilishning tashkiliy tuzilmalarini samarali yo'lga qo'yishni talab etadi. Xususan, mamlakatimizdagi ayrim banklar o'z tuzilmasida ish rejimi, xavfsizlik (ichki, iqtisodiy) xizmati, garov ta'minotidagi risklarni aniqlash, tahlil qilish, baholash, nazorat qilishni ta'minlaydigan ixtisoslashgan bo'linmalarga ega bo'lishi lozim.

Banklar faoliyatining o'ziga xos asosiy yo'nalishi bo'lgan kredit tizimi elementlaridan samarali foydalanish, ular faoliyatida moliyaviy masalalar birlamchi darajali ekanligini ko'rsatadi. Shuningdek, bank faoliyatida risklarning roli va ahamiyatini belgilab beradigan, yuqorida sanab o'tilgan omillar banklarning turli operatsiyalari bilan namoyon bo'ladi. Bank operatsiyalariga mavjud risklar uning moliyaviy holatiga salbiy ta'sir ko'rsatib, ularning asosiylari sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- risk holati ro'y berganda to'g'ridan-to'g'ri moliyaviy yo'qotishlar, zararlarning vujudga kelishi;
- rejalashtirilgan daromad va foydaning olinmasligishi;
- bilvosita risklar ta'siri ostida bank operatsiyalari va bitimlari amalga oshirishning murakkablashuvi natijasida qo'shimcha xarajatlarning yuzaga kelishi;
- riskli holatlar natijasida banklar faoliyatiga zarar etkazilishi va bank faoliyatini qayta tiklash bo'yicha xarajatlarning paydo bo'lishi;
- risklarni aniqlash, baholash sxemalari va usullarini tayyorlash, yaratish va amalga oshirish bo'yicha xarajatlar, favqulotda holatlar, bozor iqtisodiyotining siklik o'zgarishlari natijasida yuzaga keladigan xarajatlar;

- bank mahsulotlari hayotiylik davrining reja bo'yicha ssenariylarini qo'llab-quvvatlash choralarinng ishlab chiqilishi va ularni moliyalashtirish;
- risk holati ro'y berganda yo'qotishlarni qoplash uchun mo'ljallangan zaxiralarni yaratish va ulardan foydalanish bilan bog'liq operatsiyalar.

XULOSA VA TAKLLIFLAR

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, risklarni nazorat qilishning moliyaviy jihatlar bankning iqtisodiy holati bilan o'zaro bog'liq bo'lib, ma'lum bir cheklovlarga ham ega. Xususan, yuqori risk darajasiga ega bo'lgan loyihalarni moliyalashtirish bankning iqtisodiy imkoniyatlari va barqarorligiga ta'siri nuqtai nazaridan baholanadi, bank rahbariyati tomonidan ma'qul deb topilsagina mazkur loyiha amalga oshiriladi.

Bank risklarini samarali nazorat qilish o'z navbatida bank faoliyatidagi potentsial tahdidlarni prognoz qilish, ularning kelib chiqish ehtimoli, omillari va salbiy oqibatlari darajasini to'g'ri baholash va bartaraf etish yuzasidan zaruriy choralarni ko'rishni taqozo etadi. Bunda bank faoliyatidagi risklarni nazorat qilish umumiy bank tizimi va alohida bank muassasasi bilan bir vaqtda amalga oshiriladi. Ularning faoliyatidagi o'zaro uyg'unlik matematik baholash usullariga asoslanuvchi bank nazorati va personalning malakasi bilan belgilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бернар И.В., Колли Ж.В. Толковый экономический и финансовый словарь. – М., 1997. – С.502.
2. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards Basle Committee on Banking Supervision. Basel: Guli, 2004. R 4.10.
3. Финансово-кредитный словарь: В 3 т. 2-е изд., стереотип / гл. ред. Н.В. Гаретовский. М.: Финансы и статистика, 1994. Т. С. 69.
4. Кузнецов В. Измерение финансовых рисков // Банковские технологии. – Москва, 1997. – № 7. – С. 76.
5. Мишальченко Ю.В., Кролли И.О. Риски в международной банковской деятельности // Бухгалтерия и банки. – Москва, 1996. – № 3. – С. 17.
6. Севрук В.Т. Банковские риски. – М.: Дело Лтд, 1994. – С. 43.
7. Abdullaeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. – Toshkent, Moliya, 2002. – B. 91.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 5

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.